

12. sjezd českých historiků v Ústí nad Labem (20.–22. září 2022) pohledem dějin vědy, vzdělanosti a lékařství

Organizátoři (Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Sdružení historiků ČR) postcovidového celostátního sjezdu českých historiků stáli před řadou různých výzev. Tou nejzásadnější byl nespíše samotný formát celého setkání. Výsledkem byla – dle našeho soudu šťastná – volba kompromisu mezi tradičnějším pojetím kladoucím důraz na několik hlavních témat projednávaných v plénu a v současnosti oblíbeným modelem řady menších sekcí (panelů) zaměřených na specifickou problematiku navrženou samotnými účastníky sjezdu. Organizátoři se museli vypořádat především s nebezpečím, aby počet těchto „volných panelů“ nepřesáhl únosnou míru a aby se jednotlivá témata nedublovala.¹ Zůstal tak značný prostor i pro řadu problémů z oblasti dějin vědy, vzdělanosti² a medicíny, což jsou témata, kterými se Ústav dějin Univerzity Karlovy dlouhodobě zabývá. Ty tak byly někdy explicitně, někdy spíše okrajově součástí jednotlivých panelů. V rámci hlavních zasedání pak byla pozornost upřena především na humanitní vědy, jejich postavení v dnešním světě i jejich hodnocení a financování.

Dějiny vědy a univerzitní vzdělanosti

Z volných panelů, věnovaných problematice bezprostředně spojené s dějinami vzdělanosti, je třeba uvést jako celek především sekci s názvem *Intelektuální dějiny v českém akademickém výzkumu. Problémy, tradice, výzvy* (garanti: Kristina Andělová, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Vladimír Urbánek, Filosofický ústav AV ČR), kde byla v teoretické rovině i na konkrétních příkladech prezentována témata související s šířením vědění. Prostřednictvím oblíbených děl ve vrcholném středověku se jím zabývali Pavlína Cermanová a Václav Žurek (oba Centrum mediévistických studií). Role wittenberské univerzity v procesu kulturní výměny s českými zeměmi v polovině 16. století zajímala Lucii Storchovou (Filosofický ústav AV ČR). Generační výměnou v české historické obci posledních desetiletí a novou konceptualizací na příkladu výzkumu humanismu a komeniologie se zabýval V. Urbánek. Myšlenkové koncepty československého poststalinismu představili Jan Mervart a Jiří Růžička (oba Filosofický ústav AV ČR, v. v. i.). V druhém bloku se

¹ Tak jak k tomu došlo na minulém profesním sjezdu historiků v Olomouci v roce 2017, což byla častá „kritika“ ve zprávách pojednávajících o něm. Na druhou stranu je potřeba podotknout, že sjezd byl po ostatních stránkách (organizační, doprovodný program atd.) velice zdařilý, na čemž se shodli všichni autoři těchto zpráv. Například Magdaléna ŠUSTOVÁ, *11. sjezd českých historiků: Profesní setkání historiček a historiků ČR, Olomouc, 13.–15. září 2017*, *Historia scholastica* 3/2, 2017, s. 168–170; Stanislav KNOB, *11. sjezd českých historiků aneb společensky angažovaná historie bez národních mýtů: 13.–15. září 2017, komplex budov univerzity Palackého v Olomouci*, *Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy Ostrava* 8/2, 2017, s. 227–228; Naděžda MORÁVKOVÁ, *11. sjezd historiček a historiků, Olomouc, 13.–15. září 2017*, *Bohemiae Occidentalis historica* 3/2, 2017, s. 69–74.

² Pro srovnání k dějinám vědy a vzdělanosti na minulém sjezdu podrobněji Marek BRČÁK – Petr CAJTHAML – Marek ĐURČANSKÝ – Milada SEKÝRKOVÁ – Petr SVOBODNÝ – Lenka VAŠKOVÁ – Blanka ZILYNSKÁ, *Dějiny vzdělanosti na sjezdu historiků v Olomouci (13.–15. 9. 2017)*, *AUC-HUCP* 57/2, 2017, s. 158–161.

intelektuálním dějinám z pohledu rekonceptualizace a interdisciplinarizace věnovala Veronika Čapská (FHS UK). Možnosti aplikace tohoto konceptu v české medievistice nastínil Pavel Soukup (Centrum medievistických studií). Potenciál tohoto tématu v souvislosti s moderními dějinami, nejprve ve spojení s historií 19. století, ukázal Karel Šima (FF UK) a následně pro soudobé dějiny K. Andělová a Michal Kopeček (oba Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), kteří se ve svých příspěvcích zabývali zkoumáním politického myšlení.

Druhý panel, který přímo souvisel s dějinami vědy a vzdělanosti, nesl název *Cirkulace vědění v době studené války. Výhledy a stanoviska*. Ten byl vázán na společný česko-polský projekt *Jak vědci sprádali své sítě? Rekonstruování vědeckých kontaktů a transnacionálních vazeb mezi českými a polskými učiteli v 19. a 20. století* Tomáše W. Pavlíčka a Jana Surmana (oba MÚA AV ČR), kteří byli zároveň garanti panelu. V jeho průběhu byla představena řada témat přímo souvisejících s projektem, ať už máme na mysli výklad J. Surmana o proměnách a užívání termínu „naukoznawstwo“ v polské vědě, Tomáše W. Pavlíčka o spolupráci mezi polskými a československými matematiky v době studené války nebo příspěvek Michaely Šmidrkalové (MÚA AV ČR) o neúspěšném pokusu převést na přelomu 60. a 70. let do československé vědy v Polsku zavedený obor praxeologie jako vědy o lidském jednání. Během dvou částí panelu zazněly také referáty Jana Randáka (FF UK) o darwinismu v poúnorovém Československu v pojetí logopeda Miloše Sováka, dále Radomíra Vlčka (HiÚ AV ČR) o úskalích slavistiky na příkladu Josefa Macúrka, Vojtěcha Hájka (PedF UK) o vývoji československých vrtulníků (nakonec neúspěšném) a Doubravky Olšákové (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) o roli českých a polských vědců v pugwashském hnutí. Teoreticky byl zaměřen příspěvek krakovského historika Marcina Jarząbka (Jagellonská univerzita v Krakově) o přínosu oral history pro (zejména sociální) dějiny vědy a předpokladech tazatelů pro vedení pamětnických rozhovorů s vědci.

Dějin vzdělanosti se týkal i panel *Historické knihovny jako společný badatelský prostor otvírající příležitost k interdisciplinaritě*, který garantovaly Kateřina Bobková-Valentová (HiÚ AV ČR) a Marta Hradilová (MÚA AV ČR). V rámci sekce byla velká pozornost věnována zejména knihovnám řeholních řádů (7 z 15 příspěvků) v nejružnějších interdisciplinárních perspektivách, a to třeba na příkladu benediktinů – Martina Bolom Kotari a Jindřich Kolda (oba FF Univerzity Hradec Králové), kapucínů – Richard Šípek (Národní Muzeum) a Marek Brčák (ÚDAUK) či premonstrátů – Hedvika Kuchařová (Královská kanonie premonstrátů na Strahově), Ondřej Hnilica (HiÚ AV ČR) a Bořek Neškudla (Královská kanonie premonstrátů na Strahově).

Z jednotlivých příspěvků spadajících nepochybně do oblasti dějin vědy a vzdělanosti lze uvést referát Ivany Ebelové (FF UK) o možnostech a limitech výzkumu židovských studentů pražské univerzity v letech 1781–1938 v rámci panelu *Dějiny židů v moderním českém bádání. Témata, koncepce a perspektivy výzkumu*. Dále lze zmínit příspěvek Marka Ďurčanského (ÚDAUK) *Pražská univerzita a vzdělání elit českých měst v raném novověku. Kam jsme došli a kudy dál?*, kde byla řešena otázka vztahu města a univerzity v dosavadní historiografii. Z diskuse vzešel apel na propojování dějin univerzit a jednotlivých měst, tj. nepsat dějiny univerzity bez vztahu k městu a naopak, tak jak je tomu například v případech jinak zdařilých dějin města Olomouce a zdejší univerzity.³

³ Jiří FIALA – Zdeněk KAŠPAR – Leoš MLČÁK – Miroslav POJSL – Pavel URBÁŠEK, *Univerzita v Olomouci 1573–2009*, Olomouc 2009; Jindřich SCHULZ (ed.), *Dějiny Olomouce*, I–II, Olomouc 2009.

Vzhledem k tomu, že dějiny vědy a univerzitní vzdělanosti a dějiny medicíny jsou spojitě nádoby, bylo sledované téma řešeno i ve společném panelu *Sociokulturní dějiny vědy, vědění a medicíny*.

Dějiny medicíny

Není v silách jedince obsáhnout veškerý program sjezdu probíhající v řadě paralelních sekcí. Zájemcům o dějiny medicíny a související témata ovšem tentokrát štěstí přálo a ze svého oboru mohli sledovat vše podstatné, i když relevantní přednášky se jim nabízely i v různých dalších kontextech, například v panelu *Intelektuální dějiny v českém akademickém výzkumu: tradice, problémy, výzvy* (viz výše) či *Labour history v České republice: tradice a perspektivy výzkumu*, kde Zdeněk Nebřenský (Německý historický ústav ve Varšavě, pobočka v Praze) přednesl příspěvek s názvem *Tovární špitály a zdravotní péče o dělníky ve střední Evropě, 1866–1914*.

Organizátoři panelu *Sociokulturní dějiny vědění, vědy a medicíny* vycházejíce z „tzv. externalistických přístupů k dějinám vědění (především medicínského, ale i obecně ‚vědeckého‘ – přírodovědného – v širším slova smyslu) a jejich překonávání“ si vytyčili za cíl „představit možnosti a přínos společenských věd a sociokulturního kontextu pro analýzu proměn vědeckého poznání“ (citováno z abstraktu panelu). Ambicí garantů (Tereza Liepoldová z PřF UK a David Tomíček z hostitelské Univerzity J. E. Purkyně) bylo postihnout především „konceptualizaci sociálního a kulturního kontextu“ vědeckého provozu a poznání. První ze tří bloků panelu zahájil zásadní příspěvek Daniela Špeldy (FF MU) *Metodologické problémy sociální historie vědy*, ve kterém zdůraznil nutnost studia kauzality mezi sociálními kontexty a vlastními procesy a výsledky poznávání a varoval před přílišným teoretizováním na jedné a samoučelným archivářstvím na straně druhé. D. Špeldou vytyčeným maximám plně dostály tři následující brilantní příspěvky prokazující dokonalé zvládnutí metodologie a teorie a současně důkladnou znalost pramenů. Dva z nich se věnovaly přímo dějinám medicíny: T. Liepoldová a Daniela Tinková (FF UK), „*Medicína jako sociální věda a politika není nic jiného než medicína ve velkém měřítku*.“ *Proces medikalizace, pojem „šlénství“ a „dějiny psychiatrie“ jako předmět kritické historické reflexe posledního půlstoletí*; a Vladan Hanulík (FF Univerzita Pardubice), *Možnosti využití nového materialismu při výzkumu dějin balneologie a lázeňství*. Jako třetí vymezil hranice mezi vědou a magií v rámci bádání o dějinách vědy Jacques Joseph (PřF UK). Druhý blok byl uveden referátem Adama Radechovského (1. LF UK) o středověkých pražských univerzitních komentářích k Aristotelovu spisu O duši (též ve vzácné rovnováze teoretických konceptů a hluboké znalosti pramenů) a pokračoval třemi prezentacemi k raně novověké medicíně: D. Tomíčka o vernakulárních textech z 16. a 17. století, Václava Grubhoffera (FF JČU) o barokní lékařské literatuře ve šlechtické knihovně a Hany Jadrné Matějkové (FF Univerzity Palackého) o praxi porodní báby na přelomu 17. a 18. století. Témata z moderních dějin představili Jan Hrudka z 3. LF UK (*Nádory v dějinném a kulturním kontextu v novověku*), Darina Martykánová z Madridské univerzity (*Mužnost a lékařská profese v 19. století*) a Jan Musil z UJEP (*Biotypologie a eubiotika*). Napříč referáty, a zvláště v živých diskusích na ně navazujících rezonovala řada společných témat, mj. otázky genderu nebo přehlížení tzv. „druhého“ světa (tj. našeho, středoevropského) oproti tradičně převládajícím úspěchům světa bílého (západního)

muže na jedné straně a v poslední době v rámci postkoloniálního diskursu emancipujícího se světa třetího na druhé straně.

Garanti panelu *Epidemie a společnost v dějinách* (Karel Černý z Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK a Petr Svobodný z Ústavu dějin a archivu UK) reagovali při volbě tématu na situaci aktuální v době příprav sjezdu. Neplánovali věnovat se „*primárně metodologickým otázkám*“, ale hodlali soustředit se na konkrétní „*témata sice historická, ale mající určitou relevanci v současné společenské situaci*“, s připomenutím možnosti interdisciplinární spolupráce s přírodními vědami. K. Černý argumentoval ve svém příspěvku *Historia magistra vitae: nedůvěra k protiepidemickým opatřením v raném novověku*, s odkazy na nedávno ještě současnou pandemickou situaci, dostatečně přesvědčivě, takže přes ojedinělé skeptické hlasy v diskusi svou tezi o historii jako učitelce života obhájil i pro konkrétní téma z dějin medicíny. Ranému novověku byly věnovány i následující *case studies* Marka Brčáka (ÚDAUK) a Jiřího Wolfa (Muzeum města Duchcov) o činnosti kapucínského řádu v době morových epidemií a Filipa Bindera (HÚ AV ČR) o boji osvícenského aristokrata s infekčními nemocemi. Skvělé možnosti využití jedinečného pramene (úmrtní matrika Všeobecné nemocnice v Praze) ve spojení s vtipně zvládnutými demografickými a sociologickými metodami i jejich meze (na které bylo poukázáno v diskusi) představila Tereza Kopecká (FHS UK) na příkladu svého dosud běžícího projektu *Návrat k normálu – realita nebo přání? Dozvuky španělské chřipky v reálných datech*. Blok byl uzavřen prezentací spolugaranta sekce Petra Svobodného *Zlatá éra infekčních oddělení veřejných nemocnic v českých zemích na přelomu 19. a 20. století*, založenou především na bohatém ikonografickém materiálu.

Mimořádně inspirujícím (zdaleka nejen) pro historiky medicíny byl kulatý stůl *Orální historie v době pandemie* moderovaný Miroslavem Vaňkem. Pro zájemce o metody orální historie byly pravděpodobně nejzajímavější výzvy, které před orální historiky postavila anticovidová opatření, omezující mj. základní principy jejich řemesla (například nemožnost setkávat se osobně se svými respondenty), a až na druhém místě konkrétní projekt – pandemie covidu, protiepidemická opatření a jejich prožívání jako předmět výzkumu. Pro historika medicíny to bylo právě naopak, neboť mohl sledovat na tématu sobě blízkém, jak je možné vytvářet (dle striktní orálněhistorické metodologie) unikátní prameny, a jen litovat, že se o podobně plánované a systematické vytváření pramenné základny v minulosti, alespoň v případě epidemií, nikdo nestaral. Svůj projekt *Covid 19 v paměti české společnosti* a jeho předběžné – už tak imponující – výsledky⁴ představili jeho řešitelé Pavel Mücke, Jiří Hlaváček (oba z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR) a Jana Wohlmuth Markupová (FHS UK). Podobně jako ve výše zmíněném panelu o epidemiích v dějinách se vynořila naléhavá otázka, nakolik je možné v historii hledat odpovědi na současné problémy. Z následné diskuse vyplynulo, že srovnávat například postup šíření epidemií, vědecké poznávání jejich etiologie a možností boje proti nim, reakce příslušných institucí a autorit je do určité míry (zejména při srovnávání v rámci éry předbakteriologické na jedné a éry moderní na druhé straně, méně již mezi těmito dvěma obdobími) možné na základě řady různorodých pramenů (sériových, úředních, dobové odborné literatury atd.). Pro zkoumání subjektivního vnímání nemocí, jimi způsobených společenských kalamit a reakcí na ně se ale dosud nabízel jen omezený rejstřík ego dokumentů, takže produkty současného

⁴ Dostupné na webu: <<http://covid.usd.cas.cz>> [nahlíženo dne 21. 1. 2023].

orálněhistorického bádání přinášejí nesrovnatelně větší možnosti studia antropologických konstant, jakými jsou emoce, postoje nebo vzorce chování spojené s mezními životními situacemi.

Závěrem nezbývá než konstatovat, že v pořadí již 12. celostátní sjezd historiků byl po všech stránkách (organizačně, obsahem či doprovodným programem atd.) velice zdařilým setkáním, za což organizátorům patří velký dík a uznání. Už nyní se můžeme těšit na další ročník, který se uskuteční v roce 2027 v Českých Budějovicích a jehož hlavním partnerem bude Filozofická fakulta Jihočeské univerzity.

Marek Brčák – Marek Ďurčanský – Petr Svobodný
doi: 10.14712/23365730.2023.6